

течения с най-хубавото, което създават, се нареждат като съставна част на нашата национална литература, че те влизат с известни свои елементи в оная естетическа почва, върху която израства социалистическата литература у нас след Първата световна война" (разр. м.). Според настая теза не е защитена нито със съответни теоретични доводи, нито с убедителни конкретни примери от произведения на декаденти.

Изобщо Сим. Русакиев е успял да нарисова широка и явна картина на литературния процес в Русия през последните три десетилетия преди Октомврийската революция, макар литературните му анализи сравнително рядко да излизат извън рамките на идейно-тематичните и жанрови проблеми. Талвега на този процес той определя правилно като закономерно движение към пролетарския романтизъм и преди всичко към социалистическия реализъм — като движение, обусловено от общото историческо развитие на живота, класовата борба и литературно-творческата мисъл в царска Русия в навечерието на великия исторически прелом.

В уводната бележка към „Руска литература“ е означено, че книгата е предназначена главно за студенти и учители. Трябва обаче да бъде прочетена, за да се види, че тя далеч надхвърля облик и задачите на вузовско учебно помагало. Това е пръв у нас цялостен и систематичен очерк с изследователски (а не компилативно-обобщителен характер върху дооктомврийския период в руската литература. Авторът съчетава изобилния фактически материал с богатство на налаганите от него теоретични проблеми и с разгърнат анализ на засягащите най-значителни произведения, стремежи се да ги осветлява от своя позиция. И още едно достойнство — книгата е написана на жив език, с нескривана любов към руския творчески гений и с обективно разбиране за неговата изключителна прогресивна роля в световния прогресивен литературен процес.

Неособено съществени са другите критически бележки, които би могло да се направят на изследването. Ето защо не смятаме за уместно да ги излагаме конкретно. Важното е да се изтъкне, че новата книга на Сим. Русакиев представлява ценен принос в нашата литературна наука и по-специално в областта на русистиката. Естествено е да се очаква, че „Руска литература“ ще предизвика съответен интерес и у съветските изследвачи на този период от историята на руското литературно изкуство.

Кръстьо Генов

„ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА ЕВТИМИЙ
ОТ ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК“ от
П. РУСЕВ, ИВ. ГЪЛЪБОВ, Г. ДАНЧЕВ
А. ДАВИДОВ

Изд. БАН, 1971, 448 стр.

Между специалистите по медиевистика няма разногласия, че възможно най-пълноценна, съобразена с фактите история на старобългарската литература ще бъде написана едва тогава, когато станат известни текстовете и всичките им преписи и бъдат издадени възможно най-голям брой литературни и други произведения с обществено звучене от епохата на средновековието. Първите крачки по този колкото дълъг, толкова и труден път в българското историческо литературознание е направил проф. Й. Иванов със своя монументален компендиум „Български старини из Македония“. Съществени приноси в тази насока имат Бою Ст. Ангелов с многобройните си публикации и с незавършената си засега поредица „Из старата българска, руска и сръбска литература“ (I част, 1958 и II част, 1967 г.) и К. М. Куев с книгата си „Черноризец Храбър“ от 1967 г., в която са събрани 73 преписа от Храбровото „Сказание за писмената“. В тази важна редица вече заема свое място и колективният труд на П. Русев, Ив. Гълъбов, Г. Данчев и А. Давидов „Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак“. Осъществено главно от преподаватели във Великотърновския университет „Кирил и Методий“, изданието е една щастливо замислена и реализирана идея, чрез „материализацията“ на която по документален начин се подчертават ролята и значението на средновековно Търново в историята на българската култура и литература, а също така и на обществения живот през така драматичния за народа ни XIV в.

Именно върху тези страни на паметника спира вниманието си преди всичко П. Русев в своето изследване „Похвалното слово на Григорий Цамблак на досегашните мнения и становища за „Словото“, като изтъква, че преди всичко написано досега това бележито произведение на средновековната българска литература не е станало достатъчно популярно както между просветените българи, така и между чужденците. Факт, който има особено важно значение, тъй като поставя пред българската филологическа наука една належаща творческа задача. Главното в подхода на П. Русев при разрешаване на тази проблема е гледището, че „Похвалното слово за Евтимий“ е „най-българското“ произведение на Григорий Цам-

блэк. Както е известно от досегашните текстови и литературни издирвания, доказателствата в полза на тая теза са достатъчни и убедителни, защото, колкото и да имат „български адрес“, Похвалното слово за Киприан, Второто житие на Стефан Деяносий и Мъчението на Иван Нови Белградски са с тематиката си все пак преимуществено насочени съответно към Русия, Сърбия и Румъния.

Разглеждано като „най-българско“, Похвалното слово за Евтимий се тълкува от изследователя като един дълбоко почувствуван и промислен призив към поробените от османците българи за свобода. В основата на този призив стоят големите, вдъхновяващи примери на близкото българско минало, олицетворявано от Евтимий. П. Русев изразява мнение, че Словото е било произнесено от Цамблак пред българи емигранти в Русия. В съгласие с мнението на В. Велчев в академичната История на българската литература, том I, София, 1962 г., времената на писането на паметника е отнесено между 1415 и 1418 г.

П. Русев се противопоставя на възгледите за „бедност“ на Словото откъм фактическо съдържание и историческа пълнота. Той спори с по-старите изследователи (като К. Ф. Радченко например), част от които са били склонни да оценят Цамблаковата възхвала към Евтимий като недотам сполучливо подражание на някои произведения на цариградския патриарх Калист и по-специално на неговото Житие за Евтимиевия учител Теодосий Търновски, преведено наскоро след написването му през 1363 г. на български език. П. Русев оборва становището на Радченко и посочва, че поради своите жанрови особености Похвалното слово има специфична „фактическа структура“. Цамблак се спира на ония страни, прояви и качества от личността на Евтимий, които възбуждат и олицетворяват големите, значителните проблеми на епохата и поради това са „годни“ да служат като еталон за българите от XI—XV в. и като нравствен кодекс за потомството. По тази причина Цамблак е пренебрегнал и не е взел под внимание някои интересували ни сега подробности от живота на Евтимий. Той пише похвала, близка до житието, но не и житие. Този подход към Похвалното слово следва да се прецени като теоретически обоснован и методологически и практически правомерен и целесъобразен.

Вярно е и наблюдението, че и когато са външно тържествени, слогът и стилът на Цамблак идейно проецират и текстуално отъждествяват дълбоки, съкровени чувства, мисли, оценки. Принудителното странничество на Григорий по чужди земи го е приучило него — очевидца на османското варварско въстание в Търново — да цени думите не само в техния пряк смисъл, но и във възможно най-далечните им, трудно доло-

вими и понякога неочаквани смислови отсенки. Стилът на Цамблак по свой начин въвежда в неговата собствена, толкова трудна и не по-малко мъжествена и поучителна биография.

В този идеен контекст положително се възприема изводът на П. Русев, че „В по-голямата част от Словото Григорий Цамблак в същност като писател има твърде верен, трезв, нов поглед за живота, към събитията и към героя. Отношението му на художник-разказвач към предмета на художественото изображение наистина е различно от това в произведенията на всички по-раншни средновековни български автори. В Похвалното слово за Евтимий Цамблак гледа онова, за което пише, с очите на български емигрант патриот, у когото родолюбивите чувства вече звучат като национални. Макар че пише похвално слово и че си служи с изобразителните похвати и средства на средновековната агиографска литература, той рисува събитията и героя си сравнително по-правдиво, с техните действителни форми“ (стр. 33—34).

Еднакво литературен и исторически интерес представлява изказаното от П. Русев предположение, че е възможно похвалното си слово в чест на великомъченица Неделя патриарх Евтимий да е произнесъл в заветия вече от османците столичен град (стр. 49—50). Важно съображение, за да бъде изказана тая хипотеза, е призивният характер на някои пасаж в това Евтимиево произведение. П. Русев цитира императивното положение на Евтимий търновци да последват мъченица Неделя (загинала за християнската вяра), да ѝ подражават в подвига и да запееят „нова песен“. Акорди от тази „нова песен“ П. Русев вижда в героичната, граничеща със саможертва смърт на 110-те видни търновци, изклани в една от търновските църкви през 1394 г. В тази насока обаче са нужни нови — преди всичко археографски — проучвания. До каквито и резултати да доведат тези издирвания, изказаната от П. Русев мисъл е плодотворна.

Свежи наблюдения съдържа анализът на Иван Гълъзов „Цамблаковото слово за Евтимий и българският книжовен език в края на XIV в.“. Като се уговаря, че неговият разбор няма да бъде пълен, защото, за да се предприеме и свърши такава работа, са наложителни предварителни колективни проучвания, Гълъзов въпреки това достатъчно мотивирано утвърждава тезата за връзката на Цамблак със стария български книжовен език — този от епохата на първите преводи. Наличието на този „контакт“ е напълно закономерно явление, понеже познато е голямото уважение на Цамблак към книжовно-православната, т. е. творческо-литературната реформа на патриарх Евтимий. За тая, с възрожденски реформаторски замах замислена и осъществена инициа-

тива на учителя си Цамблак категорично и без колебание твърди: „Това зная аз и иначе то не е!“. Затова и с нескривана гордост известява, че благодарение на Евтимий славата на България като книжно и творческо средище се е разнесла на Север до Океана (Литва) и на Запад до Илирик (Сърбия и Хърватско).

Спонтанно определя мястото на Цамблак в развитието на средновековния български език и на средновековната българска култура следният извод на Иван Гълъбов: „... Цамблак стои все още твърде близко до езиков аспект на едно съчинение като Манасиевата хроника, писано за тогавашния български владетел (Иван Александър — К. М.) и отразяващо несъмнено езиковите вкусове на най-висшите кръгове на българското общество от навечерието на падането на България под турско робство. Но той се различава сериозно от състоянието на Троянската притча. Ако нейният език представя опит за сериозна промяна, за ревизия и преустройство на съществуващата и утвърдената традиция на книжовния език, като се подирят най-близки връзки с живата реч, без да се скъса напълно с образците на многовековната книжнина, Словото на Цамблак е свързано с противоположни стремежи — езикът на книжнината трябва да се пази от речта на всекидневие и с всичките свои прояви да избегне всички, които би могло да бъде и най-далечен полък от просторечие, на профанацията на възвишените християнски идеали, на които трябва да служи църквата, книжнината, цялото общество“ (стр. 86—87).

Подобно на литературния анализ, направен от П. Русев, и наблюденията на Ив. Гълъбов чертаят в редица насоки програма за нови издирвания. От филологическо гледище това е така, защото гореприведената мисъл на Гълъбов завършва със събуждащото интерес твърдение, че като културно-исторически паметници Троянската притча и Цамблаковото похвално слово за Евтимий спадат към две крайно поляризирани прояви на приближаващото се към своя трагичен край средновековно българско общество. От историко-литературна и езикова „позиция“ ще бъде полезно да се проследят и изучат свързващите звена на двете тъй разделени — до поляризиране — гледни точки (на Цамблак и на Троянската притча) за начина, по който може и трябва да се използва в литературното творчество езикът.

Макар с някои свои пунктове да събужда частични текстуални и смислови възражения, много висока оценка заслужава новобългарският превод на Словото, съществено главно от А. Давидов. Трудността и сложността на работата обясняват напълно наличието на някои неточности. Общозвестна истина е, че многосложният и разнотелен лексикон и витиеват стил на Григорий Цамблак не се поддават лесно на съ-

временно езиково преизичаване. Така че А. Давидов е подел една работа, на която досега при изясняване историята на средновековната българска литература са посвещавали повече или по-малко сили и време маляцина — В. Сл. Киселков, Иван Дуйчев, К. М. Кувев, Д. Иванова-Мирчева. При това Давидов е снабдил превода си, в който са взели участие П. Русев и Г. Данчев, с обстоен коментар на тъй често срещащите се (според обичая на епохата) библейски мотиви. Всички споменати в Словото староречни новозаветни лица са представени добре: каква е била според библейския текст тяхната роля и значение, което от своя страна обяснява защо Цамблак се позовава на тях, като ги сочи за пример.

Като сполука и като полезен във всяко отношение следва да се оцени лексикографският свод на А. Давидов. Привел в строгата речникова система цялото словесно богатство на Похвалното слово за Евтимий, Давидов в същност е направил една представителна характеристика на българския книжовен език от края на XIV и началото на XV в. Чрез тази характеристика правописната реформа на Евтимий или по-точно началата и резултатите на неговата културна политика са документално „показани“: чрез речника на Словото (в който са дадени и съвременните български съответствия на старобългарските думи) нашият съвременник общува с Евтимиевото и Цамблаковото време непосредствено. Вложеният за изработване на речника голям труд е явно оползотворен от внушителното впечатление, което се получава от мащабите и още повече от висотата и дълбочината на българската литературна и езикова култура през XIV в. Би могло да се каже, че заедно с речника на друга Цамблакова творба — Мъчението на Иван Нови Български, — публикуван в книгата на П. Русев и А. Давидов „Григорий Цамблак в Румъния и в старата румънска литература“, София, 1966 г., А. Давидов е поставил свое начало за реализация на една с национална културно-историческа стойност научна необходимост: да бъде написана възможно най-пълна и документирана история на българския език преди, по време и след Евтимиевата книжовна реформа.

С новата си съвместна публикация Институтът за балканистика (респективно Секцията за културна история на балканските народи) при Българската академия на науките и университетът „Кирил и Методий“ (респективно катедрите по литература и по българско езикознание) във Велико Търново правят един навременен принос в съвременното българско историческо литературознание. Чрез новото, добре коментирано в литературно и в езиково отношение издание на Цамблаковото Похвално слово за Евтимий българската култура и литература от края на XIV и началото

на XV в. ни стават още по-близки, по-осязаемо, отколкото досега се усеща тяхното богато предпренесансово фактическо, идейно и художествено съдържание. Важна предпоставка да се стигне до този ефект е критическият подход при публикацията на текста: за целта са използвани всички преписи, познати в науката.

Константин Мечев

REVOLUTION UND LITERATUR.
Zum Verhältnis von Erbe, Rebellion
und Literatur,
Verlag Philipp Reclam jun Leipzig,
1971, 556 стр.

Научните сътрудници на Централния институт по литературна история при Немската академия на науките в Берлин са имали щастливата идея да издадат том от студии и статии, възникнали по повод симпозиум с основна тема "Образът на революционера в социалистическото общество. Във връзка с основната тема се третираат нашироко въпросите за отношението между революция и литература, за културното и литературното наследство, за обществената функция на художествената литература и др.

В кратките уводни думи се отбелязва, че решаването на тези въпроси има голямо значение и за по-нататъшното развитие на социалистическата литература, на марксистическата литературна теория и естетика.

Отделните статии не образуват системно, цялостно изложение; по-скоро те очертават аспекти на основната тема и имат за предмет отделни, по-конкретни проблеми.

Изяснено е понятието революционер и революция според Маркс и Ленин. От това схващане на класиците авторите на отделните статии се отправят при определяне на образа на революционера в литературата. Усилията на авторите са насочени главно към решаване на проблемите за изграждане образа на революционера както в социалистическото, така и в антагонистическото класово общество.

Сборникът се увеща от работата на Вернер Митенцвай "Образът на революционера в социалистическата литература".

В началото на своята студия авторът изтъква мисълта, че социалистическата литература разкри богато съдържание и жизнен материал и намери своето място в световния литературен процес, като включи в него и образа на революционера. Социалистическата революция не само отстрани всички

пречки, които ограничаваха човека в неговото цялостно развитие, но реши и задачите на цялото човечество. Като се изхожда от ленинската теория за революцията, се подчертава нейното значение за литературата и изкуството. Предмет на социалистическата литература са главно новите обществено-политически форми и отношения. В ръководната роля на работническата класа и на нейната марксистко-ленинска партия се крият съществените условия за развитието на социалистическата литература. Това разбиране на революцията е критерий при изобразяването на революционера в литературата. Но световната социалистическа литература отразява не само образа на революционера, а самата тя се превръща в революционен фактор.

Направен е опит да се очертае образът на революционера от първите социалистически писатели, от писателите на Френската комуна, през Горки и Нексъ до най-ново време. В произведенията на всички тези писатели е възсъздаден художествено новият тип герой, който чрез съвкупността на своите индивидуални черти и творчески способности участва във великото дело на революцията. Революционното съзнание и поведение се изграждат чрез конкретните борби, чието диалектическо проучване ни води не към противопоставяне образа на революционера от миналото на съвременния социалистически човек, както вършат това някои буржоазни критици, а към онзи историко-диалектически континуитет на историческия процес, който спомага за изграждането и утвърждаването на качества като класово съзнание, партийност, твърдост на убежденията и др.

С право се изтъква ролята и значението на съветската литература за формирането и развитието на целокупната социалистическа литература и за развитието на социалистическия реализъм. Приведени са имена на писатели и творби и на литературни образи от редица национални литератури, които продължават да въздействуват за промяна на обществото.

Особено място в студията е определено на Октомврийската социалистическа революция и на нейното преобразуващо въздействие както върху развитието на съветската литература, така и върху развитието на немската пролетарско-революционна литература, на нейните художествено-идейни особености от първите творби на писатели като Ханс Мархвица, Вили Бредел, Адам Шерер и др. през Брехт, Бехер, Ана Зегерс, Хайнрих и Томас Ман до днес.

В анализа на тази литература и на литературата след Отечествената война се подчертава значимостта на темата за труда и образа на революционера. Изводът е, че от диалектиката на различните исторически фази се разкрива континуитетът на революционера в немската литература и отгук